

Доброчесність та етика **1**

ВСТУП І
КОНЦЕПТУАЛЬНА
ОСНОВА

ОСВІТА ЗАРАДИ СПРАВЕДЛИВОСТІ
СЕРІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ МОДУЛІВ

Доброчесність та етика

Модуль 1

**ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ЕТИКА:
ВСТУП І КОНЦЕПТУАЛЬНА
ОСНОВА**

Цей модуль є ресурсом для лекторів.

Цей модуль, який розроблено в рамках ініціативи Управління ООН з протидії наркотикам та злочинності «Освіта заради справедливості» (Education for Justice – E4J), що є складовою Глобальної програми з впровадження Дохінської декларації, становить частину серії університетських модулів E4J із питань доброчесності та етики. До такої серії долучено також навчальний посібник. Повний комплект матеріалів E4J охоплює університетські модулі, які стосуються питань боротьби з корупцією, запобігання злочинності та кримінального правосуддя, кіберзлочинності, злочинів проти довкілля, вогнепальної зброї, організованої злочинності, торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів, боротьби з тероризмом, а також доброчесності й етики.

Усі університетські модулі E4J містять пропозиції стосовно навчальних вправ, оцінювання студентів, змісту слайдів та інших інструментів навчання, які викладачі можуть адаптувати для застосування в конкретному середовищі й інтегрувати в наявні університетські курси та програми. Модуль передбачає схему тригодинного заняття, але його можна використовувати для проведення коротших або довших занять.

Усі університетські модулі E4J пов'язані з актуальними академічними дослідженнями та дискусіями і можуть містити інформацію, думки та висловлювання з різних джерел, включно з публікаціями в ЗМІ та висновками незалежних експертів. Посилання на зовнішні джерела були протестовані під час публікації. Втім, оскільки вебсайти третіх сторін можуть змінюватись, будемо вдячні, якщо ви повідомите нас про посилання, що не працюють, або такі, що спрямовують до неналежного змісту. Також будемо вдячні, якщо ви *повідомите* нас про публікації, посилання на які спрямовують на неофіційну версію публікації або вебсайт. Позаяк усі необхідні зусилля були докладені, щоб забезпечити точність перекладу змісту модуля, будь ласка, візьміть до уваги, що тільки оригінальна англійська версія модуля є погодженою. Тому, у випадку сумніву, будь ласка, звертайтеся до відповідної англійської версії.

Умови використання та застереження

© Організація Об'єднаних Націй, 2021р. Всі права захищено.

Використані позначення та представлені матеріали в цій публікації не означають та не мають наміру висловлення будь-якої думки з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй стосовно юридичного статусу будь-якої країни, території, міста або місцевості чи їх органів влади, а також стосовно делімітації їх меж чи кордонів.

Ця публікація не проходила офіційне редагування.

Зміст

Вступ	2
Результати навчання.....	2
Ключові питання	3
Утилітаризм	6
Деонтологія	7
Етика чеснот	8
Список літератури.....	9
Вправи	10
Вправа 1: Особисті цінності.....	11
Вправа 2: Ситуація з корабельною аварією	11
Вправа 3: Практичний приклад (малятко Тереза)	12
Вправа 4: Практичний приклад (оприлюднення електронних листів)	13
Вправа 5: Практичний приклад (притча про садху).....	14
Пропонована структура заняття	15
Рекомендовані матеріали для читання.....	17
Матеріали для поглибленого вивчення	18
Оцінювання студентів.....	20
Додаткові навчальні інструменти	20
Рекомендації щодо розробки окремого курсу	22

Вступ

Цей модуль становить короткий вступ до концепцій доброчесності та етики. Його розроблено для викладачів, які прагнуть роз'яснити своїм студентам концептуальні аспекти, поставити їх перед етичними дилемами й навчити приймати рішення з етичних питань. Поняття доброчесності було додано з метою розширити звичну сферу охоплення, властиву більш традиційній галузі етики. Концепції доброчесності та етики сукупно створюють більш всеосяжну перспективу – вони дозволяють нам вийти за межі дискусій щодо різниці між правильним і неправильним, аби зосередитися так само на взаєминах та поведінці.

Упродовж усього модуля студенти ознайомлюватимуться з концепціями, також їх залучатимуть до вирішення складних завдань, а саме – до прийняття найбільш етичних на їхню думку рішень щодо дилем. Студентів ознайомлять із трьома основними етичними теоріями, і їм буде запропоновано погодитися чи не погодитися з ними. Студенти не повинні боятися зайняти певної позиції, оскільки такий підхід сприятиме їхньому навчанню та реалізації завдань модуля.

Модуль містить матеріали для викладачів. Він передбачає схему тригодинного заняття, але його можна використовувати для проведення коротших або довших занять чи розширити для застосування в межах повноцінного курсу (див.: [Рекомендації щодо розробки окремого курсу](#)).

Результати навчання

- Розуміти та вміти надавати визначення поняттям доброчесності й етики
- Описувати три основні теоретичні підходи до питань доброчесності та етики
- Визначати етичні дилеми та вміти застосовувати різні теоретичні підходи
- Розуміти поняття особистої доброчесності в контексті цього модуля

Ключові питання

Модуль надає короткий огляд концепцій добродесності та етики. Добродесність (цілісність) – це термін, який використовують у багатьох різних контекстах, скажімо, тоді, коли говорять про інформацію, мистецтво чи музику. Із філософського погляду, дискусії про добродесність зазвичай передбачають етичний або моральний вимір, таким чином, згідно зі [Стенфордською філософською енциклопедією](#):

Звичайний дискурс про добродесність охоплює два фундаментальних уявлення: по-перше, добродесність – це насамперед формальне ставлення, яке має людина до себе або між частинами чи аспектами свого Я; по-друге, добродесність значною мірою пов'язана з моральними вчинками, інакше кажучи, існують деякі матеріальні чи нормативні обмеження щодо того, що означає діяти добродесно (Кокс, 2017 р.).

У *Словнику Чемберса XXI століття* добродесність визначено як «суворе дотримання моральних цінностей і принципів» (Чемберс, 1999 р.). У подальшому обговоренні поняття добродесності згадано про походження слова та про різні випадки його вживання:

Поняття добродесності (англ. – «integrity») походить від латинського «integritas» (цілісність). Його визначають як узгодженість між переконаннями, рішеннями та діями і як постійне дотримання цінностей і принципів. Коли ту чи іншу особу описують як добродесну, то мають на увазі, що вона непідкупна внаслідок «цілісності» та «зв'язності» цінностей і принципів, яких така людина дотримується. Поняття добродесності часто вживають у поєднанні з поняттям етики, припускаючи, що цінності та принципи, яких дотримуються, мають бути етичними цінностями. Серед цінностей, які нерідко згадують у такому аспекті, – відвертість, відкритість, підзвітність та надійність. Організаційна добродесність означає здатність окремих організацій розробляти та впроваджувати систему управління добродесністю, а також спроможність працівників діяти відповідно до цінностей організації (Віссер, 2007 р., стор. 278).

Визначають різні типи добродесності; у [Стенфордській філософській енциклопедії](#), зокрема, подано таке:

- Самоінтеграція пов'язана зі здатністю людей інтегрувати різні аспекти власної особистості в гармонійне ціле.

- З погляду ідентичності, добродесність стосується способу, у який люди беруть на себе зобов'язання щодо речей, із якими вони глибоко ідентифікують себе (інакше кажучи, вчинення дій у такий спосіб, що відображає їхнє уявлення про те, хто вони є).
- У контексті самостановлення добродесність стосується тих дій, які можуть бути схвалені як самим собою під час вчинення, так і згодом майбутнім Я.
- Добродесність у контексті «обстоювання будь-чого» долучає до визначення соціальний аспект: така добродесність вимагає висловлювати свої судження, але також поважати судження інших.
- Добродесність як моральна мета – цей підхід описує добродесність у світлі зобов'язання або чіткого наміру жити моральним життям. У межах такого підходу передбачено, що інші люди можуть не погоджуватися з думками особи і в той же час визнавати, що вона є добродесною особою (Кокс, 2017 р.)

Розглядаючи концепцію етики, Норман (1998 р., стор. 1) визначив етику як «спробу досягти розуміння природи людських цінностей, способу, у який нам варто жити, і того, що становить правильну поведінку». Словникове визначення етики – «дослідження або наука про мораль» (Чемберс, 1999 р.). Мораль визначають як «почуття правильного й неправильного», а моральність – як «приналежність чи дотичність до принципів добра і зла або правильного й неправильного» (Чемберс, 1999 р.).

Хоча увагу в цьому модулі зосереджено переважно на західній філософській думці, важливо визнати істотний внесок інших філософських парадигм. Скажімо, [Стенфордська філософська енциклопедія](#), описуючи китайську етичну думку, зазначає:

Традиція китайської етичної думки загалом стосується питань про те, як слід жити: що необхідно для гідного життя, як досягти балансу між обов'язками перед членами сім'ї та обов'язками перед незнайомцями, чи схильна людська природа до моральності або аморальності, як варто ставитися до світу, не пов'язаного з людиною, якою мірою людина повинна брати участь у реформуванні великих соціальних і політичних структур свого суспільства, а також як належить поводитися, обіймаючи владну чи впливову посаду. У китайських підходах до цієї теми часто переплітаються особисті, соціальні й політичні аспекти. Кожному, хто прагне почерпнути знання з низки важливих традицій мислення, пов'язаних із такою тематикою, потрібно ретельно вивчити китайську традицію (Вонг, 2017 р.).

Однією з найважливіших фігур цієї традиції є Конфуцій. Він жив приблизно між 551 та 479 роками до нашої ери і був філософом та засновником конфуціанства, китайської філософської школи. Основи його вчення викладено в праці «Лунь юй», або «Аналекти». Підхід Конфуція коротко описано у [Стенфордській філософській енциклопедії](#):

Конфуцій вважав, що люди проживають своє життя згідно з параметрами, встановленими Небом, яке він часто розглядав і як вищу силу, що має певну ціль, і як «природу» з її чіткими циклами та закономірностями; він стверджував, що люди відповідальні за свої дії та особливо за своє ставлення до інших. Ми майже нічого не можемо зробити, аби змінити період нашого існування, визначений долею, але саме ми обираємо, чого досягти і за що нас пам'ятатимуть (Рігель, 2013 р.).

Коли ми приймаємо складні рішення, ми часто відчуваємо, що немає чіткої правильної відповіді, але інтуїтивно усвідомлюємо, що таке рішення стосується різниці між правильним і неправильним. Дискусії щодо добродесності та етики вирішують питання принципового розмежування між правильним і неправильним. Цей тип рішення набагато складніший, аніж вирішення того, якому виду їжі віддати перевагу, або вирішення правильності чи хибності відповіді на просте математичне рівняння.

Деякі люди стверджують, що насправді ми не обираємо, дотримуватись етичних норм чи ні, – таке іноді називають «загальною мораллю». Блекберн зауважує (2002 рік, стор. 4): «Люди – етичні тварини. Я не маю на увазі, що ми, природно, поведимося загалом добре або що ми безперестанку вказуємо одне одному, що робити. Ідеться про те, що ми сортуємо і проводимо оцінку, порівнюємо і захоплюємося, звинувачуємо і виправдовуємо. Ми не лише «надаємо перевагу» тому чи іншому – кожен окремо. Ми вважаємо за краще, аби наші уподобання були спільними; ми перетворюємо їх на вимоги один до одного». Сіссела Бок (1978 р., стор. 23) стверджувала, що навіть брехунам разом із тими, кого вони обдурюють, притаманне бажання не бути обдуреними. Згода з цим твердженням свідчить про невід'ємну підтримку концепції добродесності.

У контексті вступного модуля було б корисно розглянути кілька цікавих і складних прикладів. Робінсон і Гаррат (1997 р., стор. 4) ставлять такі питання:

- Чи існують відмінності між законами моралі та законами суспільства? (Це питання розглядатиметься більш детально в [Модулі 12.](#))
- Якими насправді є люди: егоїстичними та жадібними чи щедрими та добрими?
- Чи є деякі люди «кращими» за інших із погляду моралі?
- Чому я повинен бути доброю людиною?

Ці питання неминуче спричинять бурхливу дискусію, окрім того, вони стосуються деяких основоположних філософських і теоретичних питань, які розглянуто в цьому модулі.

У той момент, коли ми, люди, висловлюємо бажання про те, якою повинна бути будь-яка річ, ми використовуємо етичну мову. Гадаючи, що будь-що має бути іншим, ми надаємо оцінку, проводимо порівняння, на що вказує Блекберн. Ми гадаємо, що щось могло би бути кращим, і, ймовірно, підтримуємо ідею про те, що деякі речі є кращими, бажанішими або прийнятнішими за інші.

Графік нижче пояснює роль теорії. Вона допомагає нам зрозуміти світ, але теорія сама собою не може змінити світу, на це здатні лише дії. Дія – і, сподіваємось, етична дія – ґрунтуватиметься на теорії. Кожну теорію, що стосується того, як усе повинно відбуватися або як усе має бути влаштовано, як було згадано вище, можна класифікувати як етичну теорію.

Цей модуль стосуватиметься трьох основних західних етичних теорій: утилітаризму, деонтології та етики добročесності. Як було згадано вище, у цьому модулі визнано великий внесок незахідної філософії, але його не розглянуто детально. Інші модулі цієї серії, які обговорюють незахідні підходи до етики, охоплюють [Модуль 2](#) (Етика та загальнолюдські цінності), [Модуль 4](#) (Етичне лідерство) та [Модуль 5](#) (Етика, різноманітність і плюралізм). Зазначено, що підходу, відомого як етика турботи не обговорено в цьому модулі, проте його розглянуто в межах [Модуля 9](#) (Гендерні аспекти етики) пропонованої навчальної серії, тут же надано визначення такого підходу.

Утилітаризм

Основна передумова утилітаризму полягає в тому, що дія є моральною, якщо вона забезпечує максимальну загальну соціальну «користь» (або щастя). Два найважливіші філософи цього напрямку – Джеремі Бентам і Джон Стюарт Мілль. Утилітаризм, форма консеквенціалізму, вимагає від людини вираховувати правильну відповідь на етичне питання шляхом зваження позитивних і негативних наслідків дії. Будь-яка дія, яка принесе

найбільше щастя для найбільшої кількості людей, буде найбільш етичним рішенням. Важливо зазначити, що наслідки варто вимірювати у світлі загального впливу, а не лише з погляду того, хто приймає рішення. Усі теорії консеквенціалізму стверджують, що мораль залежить від наслідків дій. Утилітаризм, як окремий напрямок консеквенціалізму, стверджує, що правильність дії залежить від того, чи забезпечує така дія максимальність певного наслідку, тобто максимальну загальну соціальну корисність.

У прикладі щодо корабельної аварії (див. вправу 2) надано простий спосіб продемонструвати цей підхід. Уявіть, що ви потрапили в корабельну аварію та корабель почав тонути посеред океану. Одинадцять людей стрибнули в рятувальний човен, розрахований максимум на десять осіб, і рятувальний човен також починає тонути. Що робити пасажиром? Згідно з утилітарним підходом, відповідь є простою: десять врятованих життів принесуть найбільшу користь для суспільства, а отже, згідно з утилітаризмом, вбивство однієї людини є етичним вчинком.

Деонтологія

Основна передумова деонтології, на відміну від консеквенціалістських теорій, як-от утилітаризм, полягає в тому, що дія є моральною, якщо вона відповідає певним принципам або обов'язкам (незалежно від наслідків). Термін «деонтологія» походить від грецького слова «*deon*», яке означає обов'язок. Ім'я, яке вирізняється серед усіх інших у контексті такого підходу, – це ім'я Іммануїла Канта. Поданий нижче витяг із [Стенфордської філософської енциклопедії](#) пропонує гарний огляд позиції Канта:

Іммануїл Кант (1724–1804 рр.) стверджував, що верховний принцип моралі – це стандарт раціональності, який він назвав «категоричним імперативом» (КІ). Кант охарактеризував КІ як об'єктивний, раціонально необхідний і безумовний принцип, якого ми завжди повинні дотримуватися, незважаючи на будь-які природні бажання або схильності, які можуть спонукати нас до зворотного. Усі конкретні моральні вимоги, на думку Канта, обґрунтовані таким принципом, а це означає, що всі аморальні дії є ірраціональними, оскільки порушують КІ (Джонсон, 2018 р.).

Висловлюючись більш доступною мовою, категоричний імператив можна порівняти з тим і протиставити тому, що часто називають золотим правилом, яке трапляється в багатьох різних культурних і релігійних традиціях: чиніть з іншими так, як ви хочете, щоб вони чинили з вами. Відразу стає очевидним, що цей тип аргументів надасть рішення етичних проблем, які відрізнятимуться від рішень утилітарного підходу. У прикладі з корабельною аварією уже неможливо виправдати вбивства будь-якої людини, адже правило, яке

можна вивести як універсальне, говорить: не вбивай. Отож, незважаючи на можливі наслідки, морально правильне рішення полягає в тому, аби нікого не вбивати у рятувальному човні.

Етика чеснот

Основна передумова етики чеснот полягає в тому, що мораль залежить від вдосконалення свого характеру. На відміну від утилітаризму (акцент на наслідках) чи деонтології (акцент на обов'язку), увагу зосереджено на чеснотах окремої особи. Заснована на стародавньому внеску Аристотеля (384–322 рр. до н.е.), етика чеснот пропонує більш цілісний підхід до етики. Стюарт виділяє такі характеристики етики чеснот:

- Вона стосується людини або виконавця, який стоїть за діями, а не самих дій.
- Вона розглядає такі аспекти, як емоції, ставлення, звички й спосіб життя, як морально значущі – класифікувати як хороше або погане можна те, яким ви є, а не лише те, що ви робите.
- Вона стверджує, що життя занадто складне, аби керуватися суворими правилами, які визначають, як ми повинні діяти.
- Вона є цілісною, адже досліджує мету життя, а не окремі моменти.
- Вона пропагує чесноти як такі властивості, які корисні для власника: «Бути чесним – добре, оскільки це добре для вас» (Стюарт, 2009 р., стор. 56).

Згідно зі [Стенфордською філософською енциклопедією](#), чеснота – це «чудова риса характеру. Це схильність, глибоко вкорінена у своєму володільцеві (те, що, як кажуть, супроводжує нас усе життя, на відміну від такої звички, як чаювання), помічати, очікувати, цінувати, відчувати, бажати, вибирати, діяти й реагувати певним особливим чином» (Херстхаус, 2016 р.). Ще один важливий термін в етиці чеснот – практична мудрість, здатність чинити правильно, незалежно від обставин. Етика чеснот є дуже привабливою, оскільки вона забезпечує цілісний підхід, але вона зазнає критики через відсутність практичних рекомендацій. На таку проблему вказує Стюарт: «Коли я питаю, що мені робити, етика чеснот каже мені, що я повинен бути чеснотливим. Це не допоможе, якщо я не знаю, що таке чесноти і які з них застосувати в моїй ситуації. Як мені допомогти в цьому? Мені кажуть, що людина із чеснотами зможе дати мені пораду... Але що робити, якщо я не знаю людей із чеснотами?» (2009 р., стор. 69).

Таким чином, усі три основні західні етичні теорії мають сильні й слабкі сторони. Не існує підтвердженої «найкращої теорії», і люди віддаватимуть перевагу тій чи іншій та робитимуть свій власний вибір. Усі теорії можна розглядати разом, аби допомогти

зробити певний вибір. Часто інстинктивний вибір робиться без посилання на етичну теорію, хоча такий вибір, мабуть, найкраще вдасться пояснити за допомогою етики чеснот. Один із ризиків полягає в можливості зробити заздалегідь визначений вибір щодо бажаної дії, а потім знайти етичну теорію для виправдання такого рішення. Такому підходу бракуватиме послідовності, а отже, і цілісності.

Лектор може використовувати презентацію PowerPoint, яку додано до цього модуля і яка дозволить представити ці теорії під час заняття. Наведені нижче вправи можна використовувати для того, аби скерувати студентів у напрямку, необхідному для виявлення етичних проблем і застосування етичних теорій. Деякі з концепцій, які вивчатимуться, охоплюватимуть поняття справедливості, щастя, обов'язку, права й суспільного договору. Більш досвідченим студентам можна пояснити відмінність між прикладною етикою (які дії можна вважати добрими та правильними?) і метаетикою (що означає говорити, що щось є хорошим або правильним?). Нарешті, розглядатимуться різні типи застосування принципів добродесності та етики, які дозволять попередньо ознайомитися із суттю інших модулів, що входять у серію модулів E4J із питань добродесності та етики.

Список літератури

Блекберн, Саймон (Blackburn, Simon) (2002 р.). *Being Good* (Бути добрим). Оксфорд: Oxford University Press.

Бок, Сіссела (Bok, Sissela) (1978 р.). *Lying: Moral Choice in Public and Private Life* (Брехня: моральний вибір у суспільному і приватному житті). Харрокс (Hassocks): Harvester Press Limited.

Кокс, Даміан та інші (Cox, Damian and others) (2017 р.). Integrity (Добродесність). *Стенфордська філософська енциклопедія*.

Едвард Н. Залта (Edward N. Zalta), ред. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/integrity/>.

Словник Чемберса (Chambers) XXI століття (1999 р.). Единбург, Чемберс.

Херстхаус, Розалінда і Глен Петтігров (Hursthouse, Rosalind and Glen Pettigrove) (2016 р.). Virtue ethics (Етика чеснот). *Стенфордська філософська енциклопедія*. Едвард Н. Залта (Edward N. Zalta), ред. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/ethics-virtue/>.

Джонсон, Роберт і Адам Кюретон (Johnson, Robert and Adam Cureton) (2018 р.). Kant's moral philosophy (Моральна філософія Канта). *Стенфордська філософська енциклопедія*. Едвард Н. Залта (Edward N. Zalta), ред. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/kant-moral/>.

Норман, Річард (Norman, Richard) (1998 р.). *The Moral Philosophers* (Філософи моралі). Оксфорд: Oxford University Press.

Рігель, Джеффри (Riegel, Jeffrey) (2013 р.). Confucius (Конфуцій). *Стенфордська філософська енциклопедія*. Едвард Н. Залта (Edward N. Zalta), ред. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/confucius/>.

Робінсон, Дейв (Robinson, Dave) і Кріс Гаррат (Chris Garratt (1997 р.). *Ethics for Beginners* (Етика для початківців). Кембридж: Icon Books.

Стюарт, Ноель (Stewart, Noel) (2009 р.). *Ethics: An Introduction to Moral Philosophy* (Етика: вступ до філософії моралі). Кембридж: Polity Press.

Віссер, Уейн (Visser, Wayne) та інші, ред. (2007 р.). *The A to Z of Corporate Social Responsibility* (Корпоративна соціальна відповідальність від А до Я). Чичестер: John Wiley & Sons Ltd.

Вонг, Девід (Wong, David) (2017 р.). Chinese ethics (*Китайська етика*). *Стенфордська філософська енциклопедія*. Едвард Н. Залта (Edward N. Zalta), ред. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/ethics-chinese/>.

Вправи

У цьому розділі містяться пропозиції щодо навчальних вправ під час занять і перед ними, в той час як завдання для оцінки розуміння модуля студентами після занять, наведено в окремому розділі.

Вправи в цьому розділі найбільш доречні для тих груп, у яких навчається до 50 студентів та в межах яких студентів можна легко розділити на підгрупи для обговорення окремих прикладів або виконання певних дій, після чого представники таких підгруп зможуть надати відповідь усій групі. Хоча застосовувати подібну структуру із формування підгруп

вдається й у великих групах (потоках), які складаються з декількох сотень студентів, таке завдання є більш складним, і лектор, можливо, вирішить адаптувати методи роботи в групах, аби забезпечити достатньо часу для обговорень в підгрупах, а також надання відповіді всій групі. Найпростіший спосіб вирішити проблему обговорення в підгрупах у великій групі – запропонувати студентам обговорити питання з чотирма або п'ятьма іншими студентами, які сидять поруч. З огляду на обмеження в часі, не всі групи зможуть надати свою відповідь по завершенню кожної вправи. Лекторові рекомендують довільно обирати ту чи іншу групу та водночас подбати про те, аби всі підгрупи отримали можливість надати відповідь хоча б один раз під час заняття. Якщо дозволяє час, лектор може організувати обговорення у формі загального обговорення після того, як кожна підгрупа надасть свою відповідь.

Усі вправи в цьому розділі підходять як для студентів бакалаврату та магістратури. Однак, оскільки попередні знання й практичні навички студентів, пов'язані із цими питаннями, дуже різняться, рішення про доцільність виконання вправ мають ґрунтуватися на освітньому та соціальному контексті, який стосується студентів. Лекторові пропонують зв'язати кожну вправу з ключовими питаннями модуля.

Вправа 1: Особисті цінності

Подивіться відео: https://www.mindtools.com/pages/article/newTED_85.htm

Перегляньте [перелік](#) особистих цінностей на вебсайті «Mindtools»: поміркуйте про цінності й моральні принципи, за якими ви живете. Перерахуйте десять найбільш важливих особистих етичних норм.

Рекомендації для лектора

Відео не вимагає пояснень і містить чіткі практичні рекомендації щодо виконання вправи. Лектор може переглянути відео, а потім дати студентам час для складання переліку. Якщо дозволяє час, вони можуть прочитати статтю й обговорити її в малих групах.

Вправа 2: Ситуація з корабельною аварією

Це класичний приклад, яким оперує теорія етики. Розкажіть студентам про таке: уявіть, що ви потрапили в корабельну аварію та корабель почав тонути посеред океану. Одинадцять людей стрибнули в рятувальний човен, розрахований лише максимум на десять людей, і рятувальний човен також починає тонути. Що робити пасажиром? Викинути одну людину за борт і врятувати десять життів? Або дотримуватися принципу

«не вбивай», а отже, усі потонуть? Лектор може запропонувати студентам висловити свої міркування й навіть проголосувати, після чого він демонструє різні теоретичні підходи (скажімо, утилітаризм і деонтологія), із яких випливають різні рішення, що є однаково прийнятними в контексті кожного окремого підходу.

Рекомендації для лектора

До такої вправи можна вдаватися в різних контекстах – або перед презентацією етичних теорій, або як вправу, під час виконання якої студенти можуть застосовувати нещодавно набуті знання про такі теорії. Найефективніше було б, мабуть, виконувати цю вправу до докладного обговорення етичних теорій. Таким чином вдалося би зав'язати жваві дискусії та дебати, а лектор, в свою чергою, зміг би проілюструвати, як наші процеси прийняття рішень можна пояснити через етичні теорії. Після цього лектор може повернутися до цього прикладу, застосувавши більш формальний підхід і чітко вказавши, які конкретні рішення пропонуватимуть різні теорії.

Вправа 3: Практичний приклад (малятко Тереза)

Цей приклад у повному обсязі подано в книзі *«The Elements of Moral Philosophy»* («Елементи філософії моралі», Рейчелс і Рейчелс, 2012 р.). Нижче наведено короткий виклад суті прикладу:

Короткий виклад: Малятко Тереза народилася у Флориді (Сполучені Штати Америки) 1992 року з аненцефалією, одним із найважчих генетичних захворювань. Немовлята із таким захворюванням, яких іноді називають «немовлятами без мозку», народжуються без важливих частин мозку, а також із відсутньою верхньою частиною черепа. Більшість випадків хвороби виявляють ще під час вагітності, і зазвичай таку вагітність переривають. Приблизно половина тих немовлят, яких не абортували, народжуються мертвими. У Сполучених Штатах близько 350 таких немовлят народжуються живими щороку та зазвичай умирають упродовж кількох днів. Малятко Тереза народилася живою. Батьки вирішили надати органи дитини для трансплантації. І батьки, і лікарі погодилися, що органи в дитини краще видалити, поки вона ще жива (що призвело би до настання її неминучої смерті раніше), але законодавство Флориди не дозволяло таких дій. Коли через дев'ять днів дитина померла, стан її органів був поганим і їх не можна було використовувати для трансплантації.

Рекомендації для лектора

Лектор фасилітує групову дискусію, ставлячи одне або декілька запитань:

- Як ми оцінюємо людське життя?
- Що потрібно вчинити, якщо існує конфлікт між законом і власною моральною позицією щодо певного питання?
- Якби ви були в змозі прийняти остаточне рішення у цій справі, яким би воно було й чому саме таким?

Як варіант, студентам можна запропонувати взяти на себе різні ролі, скажімо, ролі батьків, лікарів та законодавців, а також провести дебати всією групою.

Вправа 4: Практичний приклад (оприлюднення електронних листів)

Цей приклад і питання, автором яких є Акшай В'яс, опубліковані на вебсайті Центру прикладної етики Марккула при Університеті Санта-Клари. Вони доступні за посиланням: <https://www.scu.edu/the-big-q/the-big-q-blog/emails-exposed.html>.

Роберт грає у бейсбольній команді невеликого коледжу в Техасі. Він є висококваліфікованим гравцем у команді, завдяки чому в нього багато підписників у мережі «Twitter» і велика аудиторія у мережі «Facebook». З цієї причини члени атлетичної комісії його коледжу вважають за необхідне стежити за його сторінками в соціальних мережах. У Техасі немає закону, який забороняв би закладам освіти вимагати від людей передавати свої особисті дані для входу та паролів у соціальних мережах, тому Роберт змушений передати інформацію про свій обліковий запис у соціальних мережах.

Представники університету заявляють про те, що метою моніторингу є раннє виявлення потенційних порушень і проблем поведінки, що дозволяє спортивним відділам навчати спортсменів, як презентувати себе в інтернеті. Вони регулярно перевіряють, що публікує Роберт, і позначають певні публікації, щодо яких у них виникають питання.

Одного разу Роберт написав твіт: «Пропускаю заняття, аби пуститися берега #школавідстій#кращеподзвонітьсолу#пуститисяберега». Оскільки Роберт публічно зізнається в тому, що пропускає заняття, представники коледжу позначають цю публікацію і вирішують також почати моніторинг електронної пошти Роберта, не повідомляючи йому про це.

Оскільки школа надає своїм студентам і викладачам послугу облікового запису електронної пошти, вона залишає за собою право здійснювати пошук у збережених даних

власної системи. Згідно з довідником для студентів коледжу, адміністратори можуть отримувати доступ до облікових записів електронної пошти студентів із метою захистити систему або «забезпечити дотримання інших правил університету». У політиці закладу не згадано про те, чи зобов'язані адміністратори повідомляти власників облікових записів про те, що їхні електронні листи переглядають.

Під час перегляду електронної пошти Роберта працівники університету знаходять кілька сумнівних листів між Робертом і його викладачем. Виглядає на те, що викладач Роберта надсилав йому всі відповіді на домашні завдання та тестування. Унаслідок розслідування Робертові призначили випробувальний термін у сфері спорту, а його викладача звільнили.

Рекомендації для лектора

Лектор фасилітує групову дискусію, ставлячи одне або декілька запитань:

- Чи варто дозволяти університетам відстежувати електронну пошту студентів і облікові записи в соціальних мережах? Якщо так, то за яких обставин?
- Що перетинає межу між безпекою університетського містечка і вторгненням у приватне життя?
- Чи є університетські правила щодо електронної пошти та моніторингу соціальних мереж недостатньо визначеними? Якщо так, то як можна змінити ці правила для гарантування більшої чіткості?
- Чи потрібно було покарати Роберта за списування під час занять, якщо він не знав, що його електронну пошту перевіряють? Що ви думаєте про його викладача?

Як варіант, студентам можна запропонувати грати різні ролі, скажімо, ролі Роберта, його викладача, представників університету, а також провести дискусію з усіма студентами.

Вправа 5: Практичний приклад (притча про садху)

Короткий опис, наведений нижче, можна знайти за посиланням: <https://hbr.org/1997/05/the-parable-of-the-sadhu>:

1982 року [Боуен Маккой] провів кілька місяців, подорожуючи Непалом. На пів дорозі важкого сходження на гору, коли він і кілька інших туристів готувалися досягти найвищої точки, вони наштотхнулися на індійського праведника, або садху. Одягнений у легкий одяг, він увесь тремтів на лютomu морозі і був ледь живий. Маккой та інші мандрівники, серед яких були люди з Японії, Нової Зеландії та Швейцарії, а також місцеві непальські

гіди і носильники відразу ж закутали його в теплий одяг, нагодували та напоїли. Кілька членів групи перервало свою мандрівку, щоб допомогти доправити садху вниз, трохи ближче до села, до якого потрібно було добиратися два дні, але незабаром вони також залишили чоловіка, аби продовжити свій підйом угору. Що трапилося зі садху? Згодом у своєму коментарі Маккой зауважив, що так і не знає відповіді на це питання. А проте, історія садху насправді порушує значно більше запитань. На схилі в Гімалаях група людей виявилася невідповідною до раптової дилеми. Усі вони «таки щось зробили», але група не була достатньо організованою, аби взяти на себе повну відповідальність за життя. У ширшому контексті Маккой ставить таке питання: як ми готуємо наші організації та установи до того, аби вони могли належним чином реагувати на етичні кризи?

Повний огляд прикладу доступний за посиланням: <https://hbsp.harvard.edu/product/97307-PDF-ENG?E=60513&R=97307-PDF-ENG&conversationId=806381>.

Рекомендації для лектора

Лектор фасилітує групову дискусію, ставлячи одне або декілька запитань:

- Чи можете ви визначити етичні проблеми в цьому прикладі?
- Якби ви опинилися на місці мандрівників, як би ви відреагували?
- Яке значення має цей випадок у сучасному суспільстві?

Пропонована структура заняття

У цьому розділі містяться рекомендації щодо послідовності й часу проведення навчання, які розраховано для досягнення цілей навчання під час тригодинного заняття. Лектор може вирішити не використовувати наведених нижче сегментів або скоротити деякі з них, щоб приділити більше часу іншим елементам, включно з вступною частиною, ознайомчими вправами, висновком або короткими перервами. Структура також може бути адаптована для проведення більш коротких або більш тривалих занять, з огляду на те, що тривалість занять неоднакова в різних країнах.

Концептуальний аналіз доброчесності (15 хвилин)

- Лектор просить групу студентів розділитися на підгрупи по три або чотири людини й дати своє визначення чесності.
- Кілька підгруп надає свою відповідь усій групі.

- Лектор використовує визначення добродесності з підручника (наприклад, наведене в цьому модулі) та обговорює відмінності і подібності між цим визначенням та пропозиціями студентів.

Концептуальний аналіз етики (10 хвилин)

- Лектор просить групу студентів розділитися на підгрупи по три або чотири людини, щоб поміркувати над власним розумінням концепції етики і разом узагальнити свої міркування в стислому, чіткому та точному формулюванні.
- Кілька підгруп надає відповідь усій групі, переказуючи свої ідеї щодо природи етики.
- Лектор використовує визначення етики з підручника (наприклад, наведене в цьому модулі) та обговорює відмінності і подібності між цим визначенням та пропозиціями студентів.

Вправи в групі (30 хвилин)

- Лектор обирає одну або кілька із запропонованих вправ.
- Студентам надано можливість працювати в малих групах.
- Лектор довільно обирає кілька підгруп для того, аби вони надали відповіді перед усією групою, поділившись своїми міркуваннями та висновками, і завершує обговорення власними міркуваннями, які стосуються вправ.

Вступ до етичних теорій та основні філософи з етики (60 хвилин)

- Лектор надає основну інформацію про три найвідоміші західні етичні теорії і філософів (він може звернутися до презентації PowerPoint, яку додано до цього модуля).
- Лектор може використовувати слайди як відправну точку й оновлювати їх, додаючи власний матеріал.
- Нижче наведено основні напрямки роботи:
 - Утилітаризм: мораль залежить від наслідків
 - Деонтологія: мораль залежить від дотримання моральних принципів
 - Чеснотливість: мораль залежить від чеснот характеру.

Обговорення етичних дилем у малих групах (45 хвилин)

- Студенти розділяються на невеликі групи: перші п'ять хвилин кожен студент працює індивідуально, записуючи приклад етичної дилеми, із якою він зіштовхнувся у своєму особистому середовищі. Упродовж наступних 20 хвилин студенти отримують можливість поділитися своїми дилемами в малій групі (це не є обов'язково, і не всі повинні ділитися). Студентам пропонують поважати конфіденційність та усвідомлювати можливість стресової реакції, коли вони поділяться чимось дуже особистим.

- Останні 20 хвилин витрачають на отримання відповіді від підгруп: знову ж таки групам пропонують цілковито добровільно поділитися одним прикладом з усією групою. Лектор використовує дошку або фліп-чарт для збору ключових слів із прикладу, провадить обговорення й завершує розмову викладом свого бачення тих прикладів, якими поділилися студенти.

Пленарне обговорення (20 хвилин)

- Лектор повторює основні положення заняття та пояснює зв'язок з іншими модулями із серії модулів E4J, що стосуються питань добročесності й етики.

Рекомендовані матеріали для ЧИТАННЯ

У цьому розділі представлено перелік матеріалів із відкритим доступом (у більшості випадків), які лектор може запропонувати студентам для ознайомлення перед відвідуванням заняття з цього модуля.

Дей, Джон (Deigh, John) (2010 р.). *An Introduction to Ethics* (Вступ до етики). Кембридж: Cambridge University Press. » Перший розділ цього вступного тексту у відкритому доступі можна знайти за посиланням: <http://www.insightsonindia.com/wp-content/uploads/2013/09/what-is-ethics-cambridge-university.pdf>.

Internet Encyclopedia of Philosophy (Онлайн-енциклопедія з філософії, розділ з етики, а точніше підрозділ із нормативної етики). Доступно за посиланням: <http://www.iep.utm.edu/ethics/#H2>. » Онлайн-енциклопедія з філософії – це ресурс із відкритим доступом, який надає рецензовану наукову інформацію з усіх аспектів філософії. Статті призначено для студентів із поглибленими знаннями з філософії, а також для тих, хто не працює в галузі, охопленій цими статтями. У відповідному розділі подано огляд теорій чеснот, теорій обов'язку і консеквенціалістських теорій.

Стенфордська філософська енциклопедія (The Stanford Encyclopedia of Philosophy).. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu>. » Від 1995 року Стенфордська філософська енциклопедія є таким ресурсом із відкритим доступом, який надає детальну інформацію з філософських тем; підтримку та оновлення ресурсу здійснює експерт або група експертів. Стаття, яка простежує історію ранньої грецької філософії з особливим

наголосом на таких поняттях, як чеснота, щастя й душа, доступна за посиланням: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/ethics-ancient/>.

Матеріали для поглибленого вивчення

Матеріали, подані нижче, рекомендовано для читання студентам, зацікавленим у більш докладному вивченні тем цього модуля, а також лекторам, які викладають цей модуль:

Аннас, Джулія (Annas, Julia) (1995 р.). *The Morality of Happiness* (Мораль щастя). Оксфорд: Oxford University Press. » Огляд стародавньої філософії етики, який здійснила ця відома жінка-вчена. Більш детальна інформація доступна за посиланням: <https://global.oup.com/academic/product/the-morality-of-happiness-9780195096521?cc=us&lang=en&#>.

Блекберн, Саймон (Blackburn, Simon) (2001 р.). *Ethics: A Very Short Introduction* (Етика: короткий вступ). Оксфорд: Oxford University Press. » Невелика книга з питань етики, яку можна прочитати за декілька годин – ідеальний вступ до вивчення теми.

Блекберн, Саймон (Blackburn, Simon) (2002 р.). *Being Good* (Бути добрим). Оксфорд: Oxford University Press. » Цей матеріал, трохи більш вичерпний, аніж його короткий попередник (див. вище), простежує різні аспекти етики на прикладах з історії, політики, релігії і повсякденного життя. Більш детальна інформація доступна за посиланням: <https://global.oup.com/ushe/product/being-good-9780192853776?cc=us&lang=en&#>.

Гурзавська, Агата (Gurzawska, Agata) (2015 р.). *Institutional Integrity* (Інституційна доброчесність). » У цій роботі досліджено різні аспекти доброчесності, з особливим наголосом на відмінності між індивідуальною та інституційною доброчесністю. Доступно за посиланням: <http://satoriproject.eu/media/1.e-Institutional-Integrity.pdf>.

Кріфт, Пітер (Kreeft, Peter) (1983 р.). *The Unaborted Socrates* (Сократ, який вижив). Іллінойс: InterVarsity Press. » У цьому тексті розглянуто етичні питання, пов'язані з абортom. Текст розповідає про те, що сталося б, якби Сократ знову з'явився в сучасних Афінах, і подає діалог між лікарем, філософом та психологом. Більш детальна інформація доступна за посиланням: <https://www.ivpress.com/the-unaborted-socrates>.

Макінтайр, Аласдер (MacIntyre, Alasdair) (2002 р.). *A Short History of Ethics* (Коротка історія етики). Лондон: Routledge Classics. » Ця робота, яку написав один із найвидатніших учених із питань етики і філософів сучасності, є складною, але корисною. Особливу увагу звернено на історичний контекст. Більш детальна інформація доступна за посиланням: https://books.google.co.za/books/about/A_Short_History_of_Ethics.html?id=FnXQMgEACAAJ&redir_esc=y.

Норман, Річард (Norman, Richard) (1998 р.). *The Moral Philosophers* (Філософи моралі). Оксфорд: Oxford University Press. » Ця книга, написана дуже доступною мовою, є вступом до етики, у якому розглянуто внески основних західних філософів, зокрема стародавніх (Платон та Аристотель) і модерних (Г'юм, Кант, Мілль та Гегель). Більш детальна інформація доступна за посиланням: <https://global.oup.com/academic/product/the-moral-philosophers-9780198752165?cc=us&lang=en&#>.

Рейчелс, Джеймс і Стюарт Рейчелс (Rachels, James and Stuart Rachels) (2012 р.). *The Elements of Moral Philosophy* (Елементи філософії моралі). Нью-Йорк: McGraw-Hill. » Класичний підручник для студентів бакалаврату. Див. особливо глави 1, 6, 7, 8, 9, 10, 12. Більш детальна інформація доступна за посиланням: <https://www.amazon.com/Elements-Moral-Philosophy-James-Rachels/dp/0078038243>.

Робінсон, Дейв (Robinson, Dave) і Кріс Гаррат (Chris Garratt) (1997 р.). *Ethics for Beginners* (Етика для початківців). Кембридж: Icon Books. » Ця вступна книга знайомить читача зі складними етичними дилемами, що стосуються широкого кола питань, включаючи такі теми, як індивідуальний вибір, геноцид, вільний ринок і генна інженерія. Стиль написання неформальний, із використанням багатьох карикатур.

Сінгер, Пітер (Singer, Peter) (2011 р.). *Practical Ethics* (Практична етика). Кембридж: Cambridge University Press. » Класичний вступ до прикладної етики, який охоплює найрізноманітніші теми: від предметів розкоші й тероризму до евтаназії і навколишнього середовища. Передмова доступна онлайн за посиланням: http://assets.cambridge.org/97805218/81418/frontmatter/9780521881418_frontmatter.pdf.

Стюарт, Ноель (Stewart, Noel) (2009 р.). *Ethics: An Introduction to Moral Philosophy* (Етика: вступ до філософії моралі). Кембридж: Polity Press». Цей текст дуже зручний для читання та містить розділи про нормативну етику, практичну етику й метаетику.

Оцінювання студентів

У цьому розділі запропоновано завдання, які потрібно виконувати по завершенню занять із метою оцінки розуміння модуля аудиторією. Пропозиції щодо вправ під час занять і перед ним представлено в розділі «Вправи».

Із метою оцінити те, як студенти зрозуміли зміст модуля, пропонуємо провести таке завдання після занять, яке необхідно виконати впродовж двох тижнів після завершення модуля:

Виберіть статтю в ЗМІ, у якій розглядають питання, пов'язане з добродесністю та/або етикою. Приклади можуть охоплювати міграцію, нерівність або конфіденційність чи будь-яку тему, яка буде доречною та актуальною в конкретному контексті. Опишіть проблему своїми словами і чітко вкажіть, які відповідні проблеми добродесності/етики постають у цій ситуації. Виберіть етичну теорію (скажімо, утилітаризм або деонтологію) і застосуєте цю теорію до проблеми, аби визначити найкращий спосіб прийняття рішень. Максимальний обсяг: 1500 слів.

Додаткові навчальні інструменти

Цей розділ передбачає посилання на відповідні допоміжні навчальні матеріали, як-от презентація PowerPoint, відеоматеріали й практичні приклади, що можуть допомогти лекторові викласти ті питання, які охоплено в межах модуля. Лектори мають змогу адаптувати презентацію та інші ресурси до своїх потреб.

Презентація PowerPoint

- [Презентація Модуля 1 із питань добродесності та етики](#)

Відеоматеріали

- Річард, Т. Томас Гоббс (Richard, T. Thomas Hobbes) і Джон Лок (John Locke: порівняння двох філософів» (лише для більш досвідчених студентів). Доступно за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=N2LVcu01QEU>.

- Значення етики й етичної освіти в повсякденному житті. Доступно за посиланням: https://www.youtube.com/watch?v=8juebyo_Z4.
- Шефалі Рой (Shefali Roy) про дотримання норм та етику (чому етика має значення). Доступно за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=yesE4mcv4CM>.
- Кріс Робішо (Гарвард) (Chris Robichaux) про використання гри «Підземелля і дракони» (та інших новаторських засобів) для навчання етики. Доступно за посиланням: https://www.youtube.com/watch?v=gn_d0oHYVCw.
- Визначення моралі. Дуже коротке анімаційне відео, що пропонує визначення моралі, сформульоване в стінах Школи бізнесу Маккомбса при Техаському університеті. Доступно за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=oJXP63lvOeA>.
- Визначення етики. Дуже коротке анімаційне відео, що пропонує визначення етики, сформульоване в стінах Школи бізнесу Маккомбса при Техаському університеті. Доступно за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=rNiNb9rfC64>.
- Моральна сторона вбивства. Годинна лекція, яка знайомить слухачів із деякими з основних способів міркування про етику й прийняття етичних рішень. Це частина відомого курсу з питань справедливості, який представив професор Майкл Сендел із Гарвардського університету. Доступно за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=kBdfcR-8hEY>.

Практичні приклади

- Притча про садху. Короткий опис можна знайти за посиланням: <https://hbr.org/1997/05/the-parable-of-the-sadhu>
- Технічні приклади доступні за посиланням: <http://www.engineering.com/Library/ArticlesPage/tabid/85/articleType/CategoryView/categoryId/7/Ethics-Case-Studies.aspx>
- Етика професії. Доступно за посиланням: http://ethics.iit.edu/eb/REGIONAL_ETHICS_BOWL_CASES_2015
- Практичні приклади щодо загальної прикладної етики. Доступно за посиланням: <https://www.scu.edu/ethics/ethics-resources/ethics-cases/>
- Приклади з журналістики. Доступно за посиланням: <http://www.spj.org/ethicscasestudies.asp>
- Варіація на тему валізи на коліщатах, застосовна до безпілотних автомобілів. Доступно за посиланням: <https://www.scientificamerican.com/article/driverless-cars-will-face-moral-dilemmas/>

Рекомендації щодо розробки окремого курсу

Цей модуль передбачає схему тригодинного заняття, але є можливість його подальшого розширення та перетворення в окремий курс. Обсяг і структура такого курсу визначатимуться конкретними потребами кожного окремого випадку, проте в цьому документі запропоновано рекомендовану структуру. Її сформовано на основі матеріалів підручника Рейчелс і Рейчелс (2012 року).

Заняття	Тема	Короткий опис
1	Вступ	Вирішення етичних дилем та вступ до концепції добродесності
2	Прикладна етика проти метаетики	Розрізнення прикладної етики та метаетики
3	Культурний релятивізм	Розгляд проблеми різних культур і різних моральних кодексів
4	Суб'єктивізм та егоїзм	Суб'єктивізм, емотивізм і розум
5	Теорія соціального договору	Гоббс, дилема в'язня
6	Утилітаризм	Огляд теорії та основних філософів із прикладами застосування матеріалу до конкретних випадків
7	Деонтологія	Огляд теорії та основних філософів із прикладами застосування матеріалу до конкретних випадків
8	Етика чеснот	Огляд теорії та основних філософів із прикладами застосування матеріалу до конкретних випадків

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Vienna International Centre, P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria
Tel.: (+43-1) 26060-0, Fax: (+43-1) 26060-3389, www.unodc.org

